

Eveliina Stolp

Lectio praecursoria:
Oppilaan toimijuus yhteismusisoinnissa

Eveliina Stolp (eveliina.stolp@jyu.fi) toimii yliopistonopettajana Jyväskylän yliopiston Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella. joulukuuta 2023 työllä Student agency in whole-class playing in music education kasvatustieteiden tohtoriksi oppilaan toimijuudesta yhteismusisoinnissa. Vastaväittäjänä toimi Professor Beatriz Ilari (University of Southern California) ja kustoksena professori Marja-Kristiina Lerkkanen (Jyväskylän yliopisto). Väitöstilaisuuden kieli oli englanti. Väitöskirja on luettavissa osoitteessa <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9812-7>.

DOI: 10.51816/musiikki.144761

Lectio praecursoria:
Oppilaan toimijuus yhteismusisoinnissa

Eveliina Stolp
.....

Oletteko koskaan miettineet taputtamista, sen tarkoituksellisuutta tai tavoitteita? Ne voivat olla sosiaalisia tai poliittisia, sillä taputtamalla osoitamme tukea, kiitollisuutta ja suosiotamme, kannustamme, kommunikoimme ja viestimme mielipiteitämme ihmisille ympärillämme. Taputtaminen on myös taitolaji. Missä saa taputtaa ja missä ei? Taputtaminen ei kuulu oikeussaleihin, ei väitöstilaisuuksiin, eikä taputtaa saa myöskään klassisen musiikin konserteissa, mikäli kapellimestarin tahtipuikko jää ylös musiikkiosien välissä. Taputtaminen vaatii siis äärimmäistä tarkkuutta ja on osoitus sivistyksestä, kulttuurisesta ymmärryksestä ja vuorovaikutustaidoista. Tänäpä, hyvät kuulijat, on kuitenkin tullut hetki rikkoa taputtamisen taitolajin normeja, sillä vain elämällä ja kokemalla tuon hieman häpeällisen taputtamisen hetken yhdessä, kielletyssä kontekstissa, pääsemme tarkastelemaan taputtamisen syvempiä merkityksiä. Mainittakoon kuitenkin, että minulla on tähän kustoksen myöntämä erityislupa. Jokaisen panos on äärimmäisen tärkeä. Kun lasken kolmeen, arvoisa yleisö, tehtävänne on ryhtyä taputtamaan. Se ei kuitenkaan riitä, vaan tehtävänne on synkronoitua mahdollisimman nopeasti taputtamaan samaa tahtia koko joukolla. Samalla toki viestiäksenne minulle, että haluatte aivan ehdottomasti kuulla lisää. Kun huomaatte ja kuulette olevanne samassa sykkeessä, voitte katsoa kannustavasti ympärillenne ja ilmaista eleillänne vierustoverillenne olevanne ylpeitä aikaansaannoksestanne. Onko valmista? Yksi, kaksi, kolme.

[Taputukset]

Kuten ehkä huomasitte, ei taputtaminen sittenkään mitään kovin yksinkertaista ole. Kaikki ehkä tapahtui kuitenkin niin nopeasti, että pilkon teille hieman tapahtunutta. Taputtajana olitkin yllättäen toisten armoilla, sillä sinun tuli kuunnella ympärillä olevien ihmisten sekasortoisia rytmisiä ja kehollisia impulsseja sekä yrittää luovia lyhyt epäuskoinen hetki kohti yhteistä jaettua pulssia. Kaikki aistit äärimmäisen virittyneinä.

Huomasit ehkä myös sen, kuinka sinulta vaadittiin halua ja uskallusta astua kohti tuntematonta näiden sinulle tuntemattomien ihmisten kanssa. Saatoit huomata myös sen, miten jouduit joustamaan ja mukauttamaan omaa tekemistäsi kohti yhteisesti löydettyä lopputulosta. Tunnistit ehkä sen kirkkaan hetken, kun iskut viimeinkin osuivat kohdilleen ja kakofoniasta kuoriutuikin vain kokonainen ja tasapainoinen yksi. Saatoit nähdä ystävällisiä ja riemukkaita ilmeitä ympärilläsi.

Kokemuksenne selittyy yhden väitöskirjani keskeisen käsitteen, tahdistumisen, kautta. Kun ihmiset kokoontuvat musisoimaan tai tanssimaan, he tahdistuvat toisiinsa niin musiikillisesti kuin sosiaalisestikin (Cross 2014; Phillips-Silver ja Keller 2012). Tahdistumisella on tutkittu olevan yhteyksiä prososiaaliseen käyttäytymiseen, kuten empatiakykyyn, sosiaalisiin taitoihin ja yhteisöllisyyden kokemiseen (Ilari et al. 2016; Kirschner ja Tomasello 2010; Mogan et al. 2017). Tahdistuminen on tutkimusten mukaan läsnä meissä jokaisessa jo syntymästämme saakka (Winkler et al. 2009; Zentner ja Eerola 2010), mutta se kehittyy ja muuttuu ajan myötä (Clayton et al. 2020). Tahdistuminen tapahtuu meille osittain kuin itsestään, sillä mekanismit tahdistumisen takana ovat neurofysiologisia ja neuropsykologisia, kuten mikroprosessien (Stern 2004; Trondalen 2016), tunnemekanismien (Mogan et al. 2017) ja neurohormonien (Launay et al. 2016) sanelemia. Kuitenkin tahdistuminen, tietyyssä määrin, vaatii halua, taitoa sekä mahdollisuutta pystyä toimimaan ja osallistumaan, mitkä puolestaan ovat väitöskirjani toisen keskeisen käsitteen, toimijuuden, keskiössä. Ilman toimijuutta, olisivat taputukset ja tahdistuminen teiltäkin, hyvä yleisö, jääneet kokonaan kokematta.

Musiikkikasvattajan näkökulmasta luokassa tapahtuva yhteismusisointi on yksi haastavimmista, mutta samalla yksi antoisimmista työtapoista suomalaisessa musiikkikasvatuksessa. Se, mikä tekee tästä työtavasta erityislaatuisen jopa maailmanlaajuisesti, on se, että kaikki saavat mahdollisuuden osallistua. Olivatpa oppilaiden lähtökohdat musiikillisesti mitkä hyvänsä, heitä rohkaistaan musisoimaan yhdessä, kokeilemaan eri instrumentteja ja musiikkityylejä sekä löytämään omat tapansa osallistua. Parhaimmillaan yhteismusisointi saa luokan ja opettajan hurmukseen. Yhteisöllinen onnistumisen kokemus saa aikaan sen, että samaa kappaletta soitetaan helposti vaikka koko lukukausi: ”Me kuulostettiin hyvältä, me saatiin tämä aikaan yhdessä ja me halutaan tätä lisää.” Vaikka yhteismusisoinnin potentiaali oppilaan kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvallisuuden kannalta on kiistaton, se on kuitenkin samanaikaisesti kaksiteräinen miekka – yhteismusisointi on oppilaiden kokemusten perusteella erittäin tunnepitoinen, herkkä ja haavoittuva tila, mikä pahimmil-

laan sulkee oppilaan ulkopuolelle ja haavoittaa. Opettajalta vaaditaankin pedagogista sensitiivisyyttä, avoimuutta ja taitoa rakentaa sellainen ilmapiiri, jossa on sallittua kokeilla, tehdä virheitä ja tulla hyväksytyksi sekä nähdä sellaisena kuin on. Turvallinen ilmapiiri onkin yksi tärkeimpiä toimijuuden resursseja.

Musiikinopettajana olen törmännyt tilanteisiin, jossa luokkaa on haastavaa saada musisoimaan ja toimimaan yhdessä. Olen nähnyt, kuinka oppilaat tietoisesti ponnistelevat ollakseen osa musisoivaa yhteisöä. Olen myös välillä tehnyt kaikkeni jonkun oppilaan kohdalla, enkä ole sittenkään saanut häntä osallistumaan. Arjen kokemukset musiikinopettajana ohjasivatkin minut tutkimukseni äärelle, sillä halusin ymmärtää lisää siitä, miksi toiset lähtevät innokkaasti yhteismusisointiin mukaan ja miksi se on toisille jopa niin uhkaavaa, että sulkeudutaan sen ulkopuolelle. Väitöskirjatutkimukseni on vienyt minut totisesti ammatilliselle kasvumatkalle monella tasolla – niin musiikinopettajana, muusikkona, opettajankouluttajana kuin tutkijanakin.

Oppilaan toimijuutta on tarkasteltu laajasti erilaisissa oppimisympäristöissä eri koulutusasteilla (Jääskelä et al. 2020; Kangas et al. 2017; Nieminen et al. 2015). Toimijuudella nähdäänkin olevan vahva yhteys vastuullisen ja kestäväen yhteiskunnan rakentumisessa (Vaughn 2020). Toimijuus kasvatustieteissä ymmärretäänkin dynaamisena, jatkuvassa muutoksessa olevana tunnepitoisena prosessina, yksilön kapasiteettina ja resursseina toimia, tehdä päätöksiä, muutoksia, sekä vaikuttaa omaan elämäänsä (Eteläpelto et al. 2013). Musiikkikasvatuksen tutkimuksen puolella musiikkisosiologiasta ammentava musiikillisen toimijuuden käsite (Karlsen 2011) voidaan määritellä kykynä kokea ja toimia aktiivisesti musiikillisessa kontekstissa. Musiikillinen toimijuus ei rajoitu pelkästään musiikin suorittamiseen, vaan se kattaa myös yksilön tietoisuuden omista musiikillisista voimavaroistaan, vuorovaikutuksellisen ulottuvuuden sekä mahdollisuudet käyttää musiikkia välineenä kehityöskentelyyn, tunteiden ja ajatusten ilmaisuun, tunnemuistojen läpikäymiseen sekä niin identiteetin kuin sosiaalisten suhteiden rakentamiseen.

Väitöskirjatutkimuksessani minun on ollut asettauduttava eri tieteenalojen välimaastoon, sillä tutkimukseni ei ole selittynyt pelkästään yhden tieteenalan näkökulmilla. Tutkijana minun on ollut välttämätöntä kääntyä niin kasvatustieteiden, musiikkikasvatuksen, musiikkiterapian kuin musiikkipsykologiankin tieteenalojen puoleen tutkimukseni edetessä, sillä käsitteet ja osatutkimuksien löydökset ovat suorastaan vaatineet sitä.

Vaikka toimijuudesta tiedetäänkin jo paljon, tiedetään silti kovin vähän oppilaan toimijuudesta yhteismusisointikontekstissa. Lisäksi tiedetään

vielä kovin vähän oppilaiden omista toimijuuden kokemuksista yhteismusisointikontekstissa, vaikka tutkimukset korostavat oppilaiden kokemusten kuulemisen merkitystä uudistuvan opetuksen edellytyksenä. Tutkimusta lasten toimijuudesta on edelleen vähän, sillä tutkijoiden on hankalaa löytää yhteisymmärrys paitsi lapsuuden tutkimuksesta, mutta myös toimijuuden määritelmästä sen monimutkaisen ja monitahoisen luonteen vuoksi (Uprichard 2008; Valentine 2011). Yhteismusisointikontekstista tekee erityislaatuisen muun muassa se, että kommunikaatio, ohjaus ja vuorovaikutus eivät painotu puhuttuun kieleen, vaan ne tapahtuvat kokonaisvaltaisesti kehollisesti, musiikillisesti ja puhuttuun kieleen perustuvan tason tuolla puolen. Kuitenkaan oppilaiden kokemuksia yhteismusisoinnin kaltaisissa moniaistillisissa prosesseissa ei ole vielä tutkittu. Oppilaan toimijuuden tarkastelu, ja erityisesti oppilaan oman äänen kuuleminen tällaisessa oppimisympäristössä tuottaa uudenlaista tietoa ja syventää ymmärrystämme toimijuuden rakentumisesta kansainvälisellä tutkimuskentällä.

Väitöskirjatutkimukseni tavoitteena oli selvittää, millaisen ympäristön yhteismusisointi musiikkikasvatuksessa muodostaa oppilaan toimijuudelle. Tutkimuksessani pyrin vastaamaan kolmeen asetettuun tutkimuskysymykseen: mitä ominaispiirteitä oppilaan toimijuudella on yhteismusisoinnissa, millainen on opettajan rooli oppilaan toimijuuden rakentumisessa ja lisäksi mitä uusia näkökulmia tahdistumisen kokemuksen ymmärtäminen tuo oppilaan toimijuuden tarkastelulle yhteismusisoinnin kontekstissa? Väitöskirja koostui kolmesta haastatteluaineistoon perustuvasta osatutkimuksesta, joiden osallistujina olivat 11 alakouluissa opettavaa musiikinopettajaa sekä 23 oppilasta yhdeltä 6. vuosiluokalta. Opettajien yksilö- ja oppilaspareina totutetut puolistrukturoidut haastattelut analysoitiin sisällönanalyysimenetelmällä käyttäen sekä abduktiivista että induktiivista lähestymistapaa.

Näiden kolmen osatutkimuksen tuloksista kävi ilmi, kuinka oppilaan toimijuus yhteismusisoinnissa on vahvasti sidoksissa oppilaan moninaisiin lähtökohtiin ja kuinka toimijuus rakentuu niin yksilö- ja kollektiivisella tasolla kuin myös musiikillisella ja sosiaalisellakin tasolla. Oppilaan halu ja motivaatio toimia sekä osallistua yhteismusisointiin muodostuivat keskeisiksi toimijuuden ominaispiirteiksi. Näihin vaikuttivat useat tekijät niin musiikillisista pystyvyyssuomuksista, musiikillisesta identiteetistä kuin myös mahdollisuuksista valita ja vaikuttaa omaan sekä yhteiseen tekemiseen. Tulokset osoittivat niin turvallisuuden tunteen, vertaisten vaikutuksen, tahdistumisen kokemuksen kuin opettajankin olevan keskeisessä roolissa oppilaan toimijuuden muodostumisessa yhteismusisoinnissa. Oppilaan toimijuutta yhteismusisoinnissa tuleekin tarkastella jatkuvassa

muutoksessa olevana tunnepitoisena prosessina suhteessa sosiaaliseen, fyysiseen ja ajalliseen ympäristöön, jossa musiikilla on aivan erityinen rooli. Musiikki kutsuu meitä osallistumaan ja toimimaan, mutta se toimii myös vahvasti palautteen antajana. Tuloksissa korostuivat oppilaiden kokemukset haavoittuvuudesta, tilanteen tunnepitoisuudesta sekä musiikin välittömästä luonteesta. Lisäksi tulokset korostivat yksilön suhdetta musiikkiin ja halua kiinnittyä musiikilliseen kokemukseen, tahdistumisen kokemuksesta löytynyttä turvaa, yhteenkuuluvuuden tunnetta sekä jaettuja onnistumisen kokemuksia.

Seuraavaksi tutkimuksen tulokset osoittivat, kuinka opettajalla ja hänen uskomusjärjestelmällään on suuri merkitys oppilaan toimijuuden muodostumisessa ja kehittämisessä. Tulokset osoittivat opettajan tukevan oppilaitaan moniaistillisesti yhteismusisointitilanteissa ja korostivat, kuinka opettajalta vaaditaan erityistä hienotunteisuutta pystyäkseen kohtaamaan oppilaita eri lähtökohdista, tunnistamaan heidän tuen tarpeensa, sekä kyetäkseen kuljettamaan oppilaita kohti ja läpi tahdistumisen kokemuksen. Oppilaat ovat tietoisia ohjeiden merkityksestä sekä opettajan moniaistillisista tavoista auttaa ja tukea oppilaitaan.

Viimeiseksi tulokset osoittivat toimijuuden ja tahdistumisen välillä ilmenevän vastavuoroisen yhteyden, mikä tarkoittaa sitä, että tahdistumisen kokemus vaikuttaa positiivisesti useisiin toimijuuden osatekijöihin. Kuitenkin oppilaan täytyy samanaikaisesti haluta ja pystyä toimimaan, jotta tahdistuminen ylipäättään voi toteutua. Kuten jo aiemmin totesin, tahdistuminen laukaisee meissä spontaaneja prosesseja, jotka lisäävät osallistujien tietoisuutta tästä hetkestä, heistä itsestään, toisistaan, jaetuista tunteista sekä yhteenkuuluvuudesta. Nämä mekanismit avaavat osallistujien välille abstraktin tason dialogin, joka ei perustu puhuttuun kieleen, vaan toisten kokonaisvaltaiseen aistimiseen. Lisäksi tutkimuksessa selvisi, kuinka musiikki itsessään, ja sen havaitseminen, toimivat palautteena yksilölle lisäten tämän tietoisuutta, tunteita, reflektiota ja halua osallistua toimintaan, mikä kytkeytyy useisiin toimijuuden osa-alueisiin. Toisaalta tuotetun musiikin havaittu laatu aiheutti pettymyksen tunteita ja se yhdistettiin suoraan siihen, etteivät vertaiset halunneet panostaa yhteiseen tekemiseen. Kaiken kaikkiaan tulokset viittaavat toimijuuden olevan vahvasti vuorovaikutukseen ja sosiaalisuuteen perustuvaa yhteismusisoinnissa, jossa tahdistuminen näyttelee aivan erityistä roolia toimijuuden muodostumisessa. Tahdistuminen tuleekin ymmärtää omaksi ulottuvuudeksi tarkastella toimijuutta yksilö- ja kollektiivisten tasojen lisäksi, sillä sen aikana yksilö ikään kuin katoaa ja sulautuu osaksi kokonai-

suutta, mutta samanaikaisesti monen osan summasta muodostuu lopulta vain kokonainen yksi.

Tämä väitöskirja on ottanut ensimmäisiä askelia toimijuuden ja tahdistumisen käsitteiden välisen yhteyden selvittämisessä, mutta lisää tutkimusta tarvitaan, jotta ymmärtäisimme paremmin toimijuuden prosesseja ja sen kehittymistä sosiomusiikillisissa konteksteissa. Mielenkiintoista olisi myös tutkia, onko tahdistumisen kokemus läsnä muissa oppimiskonteksteissa ja selvittää, kuinka tahdistumista voisi hyödyntää pedagogisena työkaluna.

Mitä me haluamme ymmärtää kasvatuksella sekä koulutuksen päämäärillä ja sisällöillä? Entä mikä on musiikkikasvatuksen rooli tuossa kokonaisuudessa? Toivon, että tämä tutkimus ja siihen osallistuneiden kokemusten tarkastelu auttavat meitä pysähtymään myös näiden tärkeiden kysymysten äärelle, sillä musisoinnin taakse kätkeytyy paljon enemmän kuin pelkästään soiva lopputulos tai tekninen suoritus. Toimijuus toteutuu musiikissa eri olemisen tavalla – yhteismusisointi tarjoaa oppilaille mahdollisuuden olla olemassa, tulla näkyväksi, kohdata toiseutta, kuunnella, vastata kutsuun, tutkia sosiaalisia suhteita, jaettuja tunteita sekä tapoja olla yhdessä puhuttuun kieleen perustuvan maailman tuolla puolen. Toisaalta se myös asettaa oppilaamme haavoittuvaan, tunnepitoiseen ja turvattomaan asemaan, jossa he joutuvat jatkuvasti arvioimaan onko riskin ottaminen turvallista ja kaiken sen arvoista.

Lähteet

Clayton, Martin, Kelly Jakubowski, Tuomas Eerola, Peter Keller, Antonio Camurri, Gualtiero Volpe ja Paolo Alborn. 2020. "Interpersonal entrainment in music performance: Theory, method, and model". *Music Perception* 38 (2), 136–194. <https://doi.org/10.1525/mp.2020.38.2.136>

Cross, Liam, Martine Turgeon ja Gray Atherton. 2019. "How moving together binds us together: The social consequences of interpersonal entrainment and group processes". *Open Psychology* 1 (1), 273–302. <https://doi.org/10.1515/psych-2018-0018>

Eteläpelto, Anneli, Katja Vähäsantanen, Päivi Hökkä, ja Susanna Paloniemi. 2013. "What is agency? Conceptualizing professional agency at work". *Educational Research Review*, 10: 45–65.

Ilari, Beatriz. (2016). "Music in the early years: Pathways into the social world". *Research Studies in Music Education* 38 (1), 23–39.

Jääskelä, Päivikki, Ville Heilala, Tommi Kärkkäinen ja Päivi Häkkinen. 2020. "Student agency analytics: Learning analytics as a tool for analysing student agency in higher education". *Behaviour & Information Technology* 40 (8), 790–808. <https://doi.org/10.1080/0144929x.2020.1725130>

Kangas, Marjaana, Kaisa Kopisto, Krista Löfman, Laura Salo ja Leena Krokfors. 2017. "‘I’ll take care of the flowers!’ Researching agency through initiatives across different learning environments". *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning* 17 (1), 82–91. <https://doi.org/10.1080/14729679.2016.1246256>

Karlsen, Sidsel. 2011. "Using musical agency as a lens: Researching music education from the angle of experience". *Research Studies in Music Education* 33 (2), 107–121. <https://doi.org/10.1177/1321103x11422005>

Kirschner, Sebastian ja Michael Tomasello. 2010. "Joint music making promotes prosocial behavior in 4-year-old children". *Evolution and Human Behavior* 31 (5), 354–364. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2010.04.004>

Launay, Jacques, Bronwyn Tarr ja Robin Dunbar. 2016. "Synchrony as an adaptive mechanism for large-scale human social bonding". *Ethology* 122 (10), 779–789.

Mogan, Reneeta, Ronald Fischer ja Joseph Bulbulia. 2017. "To be in synchrony or not? A meta-analysis of synchrony’s effects on behavior, perception, cognition and affect". *Journal of Experimental Social Psychology* 72: 13–20.

Niemi, Reetta, Kristiina Kumpulainen ja Lasse Lipponen. 2015. "Pupils as active participants: Diamond ranking as a tool to investigate pupils’ experiences of classroom practices". *European Educational Research Journal* 14 (2), 138–150. <https://doi.org/10.1177/1474904115571797>

Phillips-Silver, Jessica ja Peter Keller. 2012. "Searching for roots of entrainment and joint action in early musical interactions". *Frontiers in Human Neuroscience* 6, 26.

Stern, Daniel. 2004. *The present moment: In psychotherapy and everyday life*. W. W. Norton & Co.

Trondalen, Gro. 2016. *Relational music therapy: An intersubjective perspective*. Barcelona Publishers.

Uprichard, Emma. 2008. "Children as ‘being and becomings’: Children, childhood and temporality". *Children & Society*, 22: 303–313.

Valentine, Kylie. 2011. "Accounting for agency". *Children & Society* 25 (5), 347–358. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2009.00279.x>

Vaughn, Margaret. 2020. "What is student agency and why is it needed now more than ever?". *Theory into Practice* 59 (2), 109–118.

Winkler, István, Gábor Háden, Olivia Ladinig, István Sziller ja Henkjan Honing. 2009. "Newborn infants detect a beat in music". *Proceedings of the National Academy of Sciences* 106 (7), 2468–2471.

Zentner, Marcel ja Tuomas Eerola. 2010. "Rhythmic engagement with music in infancy". *Proceedings of the National Academy of Sciences USA* 107 (13), 5768–5773. <https://doi.org/10.1073/pnas.1000121107>